

ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ И САВРЕМЕНИ СВЕТ

Зборник радова

НАУКА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ 5
2016

НАУКА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ
ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ И САВРЕМЕНИ СВЕТ

Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
I ТОМ

Уредници

Проф. др Бојана Димитријевић
Проф. др Гордана Ђигић

Програмски одбор

Академик Слободан Грубачић, Српска академија наука и уметности, Србија
Prof. dr Marko Jesenšek, University of Maribor, Slovenia
Проф. др Ценка Иванова, Велико Трново, Бугарска
Dr Олесь Холод, Київський міжнародний університет, Україна
Prof. Uğur Ozcan, University of Istanbul, Turkey
Prof. Todd Oakley, Case Western Reserve University, Cleveland, Ohio, USA
Dr. Cristobal Pagan Canovas, University of Murcia, Spain
Проф. др Александра Вранеш, Универзитет у Београду, Србија
Проф. др Снежана Гудурић, Универзитет у Новом Саду, Србија
Проф. др Горан Максимовић, Универзитет у Нишу, Србија

Рецензенти

др Слађана Ристић Горгиев
др Јасмина Наумоска
др Ема Миљковић
др Божица Младеновић
др Разуваева Татјана Николаевна
др Љубиша Златановић
др Бисера Јевтић
др Бране Микановић
др Никола Божиловић
др Срђан Шљукић

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

**ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ
И
САВРЕМЕНИ СВЕТ**

Тематски зборник радова

Ниш, 2016.

САДРЖАЈ

ФИЛОЗОФИЈА И САВРЕМЕНИ СВЕТ

Srboљjub Dimitrijević „RAZLIKA“ U USPOSTAVLJANJU POЈMOVA „SVET“ I „SAVREMENI SVET“ ...	11
Зоран Димић О ГАЛЕНОВОМ СХВАТАЊУ ЉУДСКЕ ПРИРОДЕ	21
Горан Ружић ПРОБЛЕМ ПРОСТОРНОСТИ СВЕТА У ХАЈДЕГЕРОВОЈ ОНТОЛОГИЈИ	33
Milica Rašić HANA ARENT: SLOBODA PROTIV SLOBODNE VOLJE	47
Стефан Којовиц ПОЈАМ ПРАЗНЕ СЛОБОДЕ – ИМАНУЕЛ КАНТ И АЛБЕР КАМИ	57
Filip Drača AKTUALNOST UТОPIJSКИН ПРОЈЕКТА 20. STOLJEĆA U KRIZI VELIKИН NARATIVA	67
Aleksandar Pešić FAJERABEND I <i>PROTIV METODE</i>	77
Dušan Milenković ESTETIKA IMPROVIZACIJE – STVARALAČKA SLOBODA U DŽEZU I NJENE GRANICE	91
Душица Ђокић ФИЛОСОФСКИ РЕАЛИЗАМ ИВЕ АНДРИЋА И ФИЛОСОФИЈА ХАЈДЕГЕРА – СЛИКАЊЕ ДУХОВНОГ ПОРТРЕТА САВРЕМЕНОГ СВЕТА БУДУЋИХ ЕПОХА ...	105

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА КУЛТУРЕ И ПРЕОБРАЖАЈ ИДЕНТИТЕТА

Ljubiša Zlatanović ZNAČENJE KULTURE I IDENTITETA U GLOBALNOM DOBU: NEKA KONCERTUALNA PITANJA	119
Марина Даниловска, Марина Спасовска ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА И ИДЕНТИТЕТОТ	129
Slobodan Miladinović GLOBALIZACIJA: IZMEĐU GLOBALNIH IDENTITETA I SUKOVA CIVILIZACIJA	141
Александра Самокал Јовановић, Биљана Продовић Милојковић УТИЦАЈ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ И ТРАНЗИЦИЈЕ НА ИДЕНТИТЕТЕ И ИДЕНТИФИКАЦИОНЕ ПРОЦЕСЕ МЛАДИХ НА БАЛКАНУ	159

Драгана Стјепановић Захаријевић, Јасмина С. Петровић ИДЕНТИФИКАЦИОНЕ МАТРИЦЕ У ЗЕМЉАМА У „ТРАНЗИЦИЈИ“: КОМПАРАТИВНА ПЕРСПЕКТИВА	171
Милош Јовановић ПРЕОБРАЖАЈ РЕЛИГИЈСКОГ ИДЕНТИТЕТА: СПИРИТУАЛНОСТ У СРБИЈИ	187
Бранислав Стевановић ГЛАВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПОЛИТИЧКО-КУЛТУРНИХ ОРИЈЕНТАЦИЈА СТУДЕНАТА У НИШУ	201

ИСТОРИОГРАФИЈА И САВРЕМЕНО ДРУШТВО

Душан Бајагић, Софија Божић ИСТОРИЈСКЕ ДИМЕНЗИЈЕ АКТУЕЛНИХ ТЕМА САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА – ПРЕМА ПИСАЊУ СРПСКОГ/КЊИЖЕВНОГ ЛИСТА (2002–2015)	223
Милош Ђорђевић КОЛОНИЗАЦИЈА НЕМАЦА У СРБИЈИ У 18. ВЕКУ У ИСТОРИОГРАФИЈИ ...	237
Владимир Петковић, Милан Момчиловић ИНСТИТУЦИЈА НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ ПО СРЕТЕЊСКОМ УСТАВУ	247
Мирослав Пешић, Божица Младеновић ПОЛИТИЧКЕ ГРУПАЦИЈЕ У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ ЗА ВРЕМЕ НАМЕСНИШТВА ОД 1868. ДО 1872. ГОДИНЕ	259
Иван Митић ПРЕГЛЕД КОНЗУЛАРНИХ ОДНОСА СРБИЈЕ И АУСТРО-УГАРСКЕ У ПЕРИОДУ 1875–1889. ГОДИНЕ И СТАВ СРПСКЕ ИСТОРИОГРАФИЈЕ	271
Славиша Недељковић СТАРА СРБИЈА ОД 1894. ДО 1897. ГОДИНЕ (ОД УСТАНКА НА КРИТУ ДО ГРЧКО-ТУРСКОГ РАТА)	279
Славољуб Станковић ГРАЂАНСКА ЕЛИТА НИША II: КОЊИЧКИ ПУКОВНИК ВЛАДИСЛАВ А. МИЛИЋЕВИЋ И ТЕШМАН Р. НИКОЛИЋ, УЧИТЕЉ И НАРОДНИ ПОСЛАНИК	293
Милош Дамјановић ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКЕ ПРИЛИКЕ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ПОЧЕТКОМ 1904. ГОДИНЕ У ПИСМУ СРПСКОГ КОНЗУЛА У ПРИШТИНИ МАРКОВИЋА РУСКОМ КОНЗУЛУ У ПРИЗРЕНУ ТУХОЛКИ	311
Славиша Бишевац ПРВИ СВЕТСКИ РАТ У УЏБЕНИЦИМА ИСТОРИЈЕ ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ	321
Ирина Лавриненко ГЕНЕЗИС КОНЦЕПЦИЈИ СОЛИДАРНОГ ОБШЕСТВА: РОССИЙСКАЯ РЕГИОНАЛЬНАЯ СПЕЦИФИКА	333

ДИЛЕМЕ У ПСИХОЛОШКОЈ ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ

Игорь Карицкий ДИЛЕММЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ	347
Марияна Няголова ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКИТЕ ДИЛЕМИ В ТВОРЧЕСТВОТО НА АНДРЕЙ ВЛАДИМИРОВИЧ БРУШЛИНСКИ	359
Ирина Антоненко ДИЛЕММА: ДОВЕРИЕ – НЕДОВЕРИЕ	375
Владимир Зотов ПСИХОЛОГИЯ УПРАВЛЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ	387

ПЕДАГОШКА ДОСТИГНУЋА У ФУНКЦИЈИ САВРЕМЕНОГ УНИВЕРЗИТЕТСКОГ ОБРАЗОВАЊА

Грозданка Гојков НАУКА И УНИВЕРЗИТЕТ У ПОСТМОДЕРНОМ СВЕТУ	401
Мирослав Кука, Јове Талевски СТРУКТУРАРНЕ ПРОМЕНЕ У ФУНКЦИЈИ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА	419
Jelena Maksimović, Jelena Osmanović UNIVERZITETSKI NASTAVNIK I NJEGOVA ULOGA U BOLONJSKOM PROCESU	427
Зоран Станковић, Невена Димић МЕСТО И УЛОГА ЕЛЕКТРОНСКОГ МЕНТОРСТВА У САВРЕМЕНОМ УНИВЕРЗИТЕТСКОМ ОБРАЗОВАЊУ	439
Бране Микановић ЕВАЛУАЦИЈА УНИВЕРЗИТЕТСКИХ НАСТАВНИКА И КВАЛИТЕТ НАСТАВНОГ ПРОЦЕСА	451
Жана Бојовић ПЕДАГОШКА ДОСТИГНУЋА У ВИСОКОМ ОБРАЗОВАЊУ – ПЕРСПЕКТИВА СТУДЕНАТА УЧИТЕЉСКОГ ФАКУЛТЕТА	463
Nataša Birovljev INTERKULTURALNI PRISTUP U OBRAZOVANJU	473
Bisera Jevtić, Marina Ćirić PREDRASUDE I STEREOTIPI O STIGMATIZOVANIM GRUPAMA	485
Marina Matejević VASPITNI STIL RODITELJA I ŠKOLSKO POSTIGNUĆE ADOLESCENATA – PREGLED LITERATURE	499

Маргарита Терзиева ПЕДАГОГИЧЕСКИТЕ ИДЕИ НА ЕЛИЗАВЕТА ВОДОВОЗОВА И ТЯХНАТА БЪЛГАРСКА ПРЕВОДНА РЕЦЕПЦИЯ	509
---	-----

**МЕДИЈИ У ПРОЦЕСУ АФИРМАЦИЈЕ НАУКЕ И СТРУКЕ И ОЧУВАЊА
УНИВЕРЗИТЕТСКЕ АУТОНОМИЈЕ**

Vladeta Radović, Milan Dojčinović ULOGA MEDIJA U PROCESU AFIRMACIJE NAUKE I KULTURE	517
Владета Радовић, Иван Калаузовић ТЕХНОЛОШКА КОНВЕРГЕНЦИЈА – КЉУЧ ЈАЧАЊА МЕДИЈСКЕ И УНИВЕРЗИТЕТСКЕ АУТОНОМИЈЕ	537
Андреј Благојевић, Татјана Ђукић НОВИ МЕДИЈИ КАО ПРОСТОР АФИРМИСАЊА НАУКЕ	549
Зоран Арацки, Маја Костадиновић УЛОГА МЕДИЈСКОГ ОБРАЗОВАЊА У КРЕИРАЊУ ПРОГРАМА ЛОКАЛНИХ ТЕЛЕВИЗИЈА	563
Велибор Петковић, Душан Алексић УЛОГА СТУДЕНТСКИХ МЕДИЈА У ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИЈИ НОВИНАРСКЕ СТРУКЕ И РАЗВОЈУ КРИТИЧКОГ МИШЉЕЊА – СТУДИЈА СЛУЧАЈА: СТУДЕНТСКИ ДНЕВНИ ЛИСТ	577
Miljana Nikolić, Ivana Stojković SLOBODA MEDIJA KAO USLOV OČUVANJA NOVINARSKЕ PROFESIJE	593
Ivan Cvetanović, Miljana Nikolić LOKALNA TELEVIZIЈА ZONA PLUS U E-OKRUŽENJU (STUDIЈА SLUČAJA)	605

СТУДКОН 1

Анђелија Милић (НЕ)МОГУЋНОСТ АПОФАТИЗМА У ДОБУ НИХИЛИЗМА	619
Андријана Мијајловић ИСЛАМИЗАЦИЈА У РУДАРСКИМ ПРЕДЕЛИМА СРБИЈЕ И БОСНЕ У ПРВОМ ВЕКУ ОСМАНСКЕ ВЛАДАВИНЕ	629
Тијана Станисавић БАНАТСКИ НЕМЦИ. ЕТНИЧКИ ЕЛЕМЕНТ КАО ФАКТОР МОДЕРНИЗАЦИЈЕ У БАНАТУ ОД XVIII ВЕКА	639

ПРЕОБРАЖАЈ РЕЛИГИЈСКОГ ИДЕНТИТЕТА: СПИРИТУАЛНОСТ У СРБИЈИ²

Сажетак: Рад се бави спиритуалношћу као обликом религиозности. Након увида у етимолошко порекло термина, разматрају се постојећа социолошка одређења спиритуалности. Затим се „спиритуалност“ идеалнотипски поставља насупрот „религији“. После навођења друштвених услова који су омогућили испољавање спиритуалности као социјалног облика религије на европском Западу промишља се заступљеност и снага утицаја наведених фактора у српском друштву на почетку XXI века, као и „изборна сродност“ која постоји између православља и спиритуалности. Као својеврсна емпиријска илустрација наведених разматрања користе се подаци о спиритуалности у земљама (пост)модерног Запада (добијени у *Светској студији вредности*), као и они из Србије (из *Европског истраживања вредности*). Налази из западне Европе који се тичу показатеља спиритуалности се упоређују са учесталостима тих показатеља у Србији. Конструисана је синтетичка варијабла „индекс постхришћанске спиритуалности“ која је третирана као зависна у односу на пол, старост, образовање, величину насеља и ниво прихода испитаника, те је спроведена анализа линеарне регресије. На крају је понуђено неколико теза које би могле да помогну у тумачењу добијених резултата.

Кључне речи: спиритуалност, религија, друштвени фактори религиозности, западна Европа, Србија

I'm not religious... I definitely believe in something.
(Hunt 2003: 168)

'Her' God knows nothing of heresy, the Crusades, and the unspeakable cruelties of the Inquisition, Reformation and Counter-Reformation, or of the mass murders of religiously motivated terrorism. Her God is free from theology and dogma; He is blind to history and, perhaps for that very reason, merciful and helpless.
(Beck 2010: 3)

¹ milos.jovanovic@filfak.ni.ac.rs

² Рад је урађен у оквиру пројекта 179074: *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Према Вејду Кларку Руфу, термин *спиритуалност* у хришћанству води порекло од латинског *spiritus* – „дах“, од *spirare* – „дувати“, „дахтати“ или „дисати“ (Roof 2003: 138). Српска реч *духовност* у корену има „дух“, који је, пак, настао од „старословенске речи *дѣх*, која је истовремено означавала дах, дух и душу, а из које су такође настале речи ваздух (у значењу: сав дух) и дисање“ (Радић 2009: 20 n23). „’Дух’ и ’духовно’ [спиритуално] у хришћанству није супротно ’физичком’ или ’материјалном’ (грч. *σώμα*, лат. *corpus*), већ ’месу’ [’flesh’] (грч. *σάρξ*, лат. *caro*), у смислу свега што је супротно Духу Божијем“ (Sheldrake 2007: 3).

Однос *спиритуалног* и *секуларног* је заокупио пажњу савремених научника. Тако Ван дер Вер сматра да су *спиритуално* и *секуларно* истовремено произведени у модерној Америци и западној Европи као алтернативе³ институционализованој религији (van der Veer 2009: 1097). Ова теза, између осталог, налази поткрепљење у чињеници да авангардни уметнички покрети с почетка XX века (који епитомизују модерност) тематизују управо спиритуалност. Кандински (Васи́лий Васи́льевич Канди́нский) и Франц Марк (Franz Marc) на почетку манифеста уметничке групе *Плави јахач* (*Der Blaue Reiter*) пишу: „Велико доба отпочиње и од сад је већ отпочело: спиритуално ’буђење’ (...) Стојимо на прагу једне од највећих епоха које је човечанство икада доживело, епохе Велике Спиритуалности“ (Kandinsky & Marc 2010)⁴.

С друге стране, Мередит Мекгвајер тврди да у питању није нови (модерни), а још мање постмодерни феномен:

То је само један начин концептуализовања личног учешћа у религији које омогућава знатне разноликости значења и ритуалних радњи које обични људи користе у свакодневном животу. Спиритуалност може да се односи на важне квалитативне разлике у (до)живљеној религији (*religion-as-lived*) људи који званично припадају истој институционалној религији, можда чак и истој црквеној заједници. (McGuire 2008: 215)

Сем Георга Зимла⁵, социолошки класици нису посветили готово никакву пажњу *спиритуалности*. Савремени социолози религије спиритуалност везују за: „приватизовану“⁶ или „невидљиву религију“ (Luckmann 1967), „веровање-без-припадања“ (Davie 1990⁷), „религије сопства (*self-religions*)“ (Heelas 1991),

³ „Постоји запањујућа повезаност између пораста безверја у нашем веку – и количине нових теологија“ (Густав Шнајдер, у: Епштејн 2001: 184).

⁴ Видети и: Kandinsky 2009 (књига је оригинално објављена 1911. године у Минхену као *Über das Geistige in der Kunst*).

⁵ Зимел 2004: 244, 399, 501, 529–530, 535; 2008; Simmel 2001a; 2001b.

⁶ Религија је постала „ствар личног избора која више није очигледна на колективном нивоу“ (“une affaire d’option individuelle et non plus évidence collective” – Hervieu-Léger [1986], у: Dobbelaere & Voyé 1990: S5).

⁷ Данијел Ервје-Леже нуди своје варијанте *believing-without-belonging*: “découplage de la croyance et de la pratique” (распаривање веровања и праксе) и “déseboitement de la croyance, de l’appartenance et de la référence identitaire” (растављање веровања, припадања и идентитетских референци) (Hervieu-Léger, у: Тејлор 2011: 515).

„вагабундну религиозност“ (*vagabundierende Religiosität*) и „популарну религију“ (Knoblauch 2004), ...

Учињено је више покушаја дефинисања *спиритуалности* у којима су наглашени моменти превазилажења овосветовног (Wuthnow 2003: 307), субјективизам и холизам (Woodhead 2010: 38), те еклектицизам, материјалност, прагматична усмереност и брисање границе између светог и световног (McGuire 2008: 223–227).

Постављање идеалних типова спиритуалности и религије као комплементарних појмова може да помогне при њиховом појашњавању:

Табела 1: Одлике идеалнотипског пара религија–спиритуалност
(на основу: Barker 2004; Boy 2012; Dillon & Wink 2003; Giordan 2007; Heelas 2004; Hunt 2003; Knoblauch 2008: 145–146; Knoblauch 2010; Marler & Hadaway 2002; McGuire 2008; Roof 1999; 2003; Тејлор 2011: 506–537; Woodhead 2010; Wuthnow 2003; Zinnbauer *et al.* 1997)

Религија	Спиритуалност
живот вођен надличним (<i>supra-self</i>)	сакрализација живота сâмог
ослањање на традицију	иновација/креација/избор и детрадиционализација
<i>борављење на једном месту/настањивање (dwelling)</i>	<i>трагање (seeking)</i>
институција и формална организација (као посредници спасења – <i>extra ecclesiam nulla salus</i>)	дифузна заједница индивидуа (лично искуство трансцендентног)
религија у „својој“ сфери/пољу (сакрално одвојено од профаног)	холизам (прожимање светог и световног)
харизма ограничена на виртуозе (које легитимише религијска организација)	харизма: генерализована и субјективизована ⁸
ауторитативно наметање начина живљења (кроз прописану догму и ритуале)	(релативно) неауторитативно упућивање („пут самопомоћи“)
спољашњи ауторитет и прихватање хијерархије	унутрашњи ауторитет и антихијерархијски став
одложено задовољење – припрема за „прави“ оностран живот	задовољавање непосредних потреба живота овде-и-сада (тренутачност искуства)
живот вођен улогама, дужностима и обавезама (<i>life as ...</i>)	живот – суштински лична ствар (<i>life</i>)

⁸ Врло слично Трелчовом (Troeltsch) трећем типу религијске организације/религиозности: „мистицизму“ (Mystik) (поред „цркве“ [Kirche] и „секте“ [Sekte]). Мистицизам представља реакцију на постварење религијског живота у култовима, ритуалима, митовима и догамама. Увек је, као један облик радикалног индивидуализма, супротстављен масама. Стоји у односу изборне сродности/афинитета (Wahlverwandschaft) са аутономијом науке и, као такав, пружа „азил“ за религиозност научно образованих слојева. Трелч, у Die Soziallehren der christlichen Kirchen und

Феномен бивања *спиритуалним/-ом, али не и религиозним/-ом* је постао толико видљив да је већ прихваћен акроним “SBNR” за “Spiritual-but-not-religious”. На Википедији постоји страница/одредница „Спиритуална/-ан, али не и религиозна/-ан“ (http://en.wikipedia.org/wiki/Spiritual_but_not_religious), креиран је Фејсбук профил (<https://www.facebook.com/SBNR.org>) и интернет сајт (<http://www.sbnr.org/>) у чијем опису стоји: “SBNR.org serves the global population of individuals who walk a spiritual path outside traditional religion. This is your home for open source spirituality”.

Спиритуалност као „социјални облик“ религије је, према Лукману, омогућена променама у: привреди, односима државе и цркве, породичне структуре, процесима урбанизације, итд, које су се десиле у последња два века. На повећавање значаја личне религиозности је свакако утицао свеопшти процес модернизације, но две основне компоненте тог процеса су најдиректније везане за тај облик веровања: функционална специјализација главних јавних подручја, која више нису регулисана традиционалним религијским нормама (Luckmann 1979) и модерна врста плурализма, у коме су различити погледи на свет начелно доступни свима (Luckmann 2003: 280).

Ситуација земаља југоисточне Европе/западног Балкана, где постоји јако блиска веза религијског и етничког, погодује даљем учвршћивању традиционалистичке религиозности (Friedland 2011).

Специфичност наше ситуације у погледу промена у структури религиозности лежи у томе што је рецепција промена на религијском плану виђена увек, мање или више у контексту опстанка нације. То једноставно значи да је свака промена схваћена као манипулација и завера, да је за све што се догађа крив именовани кривац. Природа етничке религије какво је српско православље налаже да сваки политички притисак, национални губитак истовремено представља и атак на религију. И обрнуто. (Ђорђевић 2001: 56)

Од не малог значаја је и чињеница да друштво у Србији на религијском плану карактерише „ограничени плурализам“: Закону о црквама и верским заједницама (Члан 10) признаје и изричито наводи седам „традиционалних“ верских заједница – оних које су могле да докажу своје присуство у Србији у периоду од 1836. до 1930. године (Buchenau 2014: 77).

С друге стране, у „немирна времена“ сећање/памћење (memoгу), па тиме и традиција, постају проблематични (Hervieu-Léger 2008), што „отвара пут“ за осмишљавање нових облика вере и религиозности, из потребе

да се постулати, догме и конфесије хришћанства преиспитају према потребама новог времена, а са циљем да се стигне до религијског промишљања и осмишљавања света према захтевима једне посве нове реалности, много другачије од оне која је те постулате, догме и конфесије изнедрила и подржавала. (Ђорђевић 2001: 51)

Gruppen, мистицизам описује као „тајну религију образованих класа“ (цитирано према: Besecke 2005: 187). Мистицизам је усмерен ка унутрашњем и емотивном, и „живи“ у слободи духа и савести.

Незадрживи процеси модернизације, од којих су најбитнији диференцијација и плурализација, доносе промене у „религијско поље“ у коме се актери престојавају, регрупишу и мењају стратегије и улоге:

Управо је ова тенденција ка *функционалној диференцијацији, културној плурализацији и индивидуализацији* оно са чиме цркве у земљама централне и источне Европе често имају проблема. Неретко, оне желе да имају *водећи морални утицај на цело друштво*, да легитимишу политички поредак на религијској основи, те да друштву пруже духовне (mental) основе. Због ове намере, међутим, оне све више наилазе на социјални отпор што се друштва европског Истока више модернизују. Док су, у почетним фазама преврата, цркве често биле виђене као заговорнице модернизације и отварања ка Западу, оне су, у међувремену, постале *критичне према западњачким тенденцијама* у земљама централне и источне Европе. Ово се, наравно, посебно односи на православне земље. (Pollack 2001: 158–159)

Грчки филозоф и православни теолог Христо Јанарас (Γιανναράς), са нескривеним жаљењем, такође констатује пораст, чак превагу, религијског индивидуализма у земљама посткомунистичке Европе:

Морамо да признамо да је улога хришћанских цркава и вероисповести у посткомунистичкој Европи маргинална. Чак и међу активним верницима, њихова религиозност је ограничена на врло приватне животне аспекте. Они из религије извлаче индивидуална „уверења“ и моралност у индивидуалном понашању, али не и давање смисла и рангирање својих потреба. (...) Сви смо ми, усуђујем се да генерализујем, конзументи света и живота, а не *учесници у односима заједнице* живота и света. Чак је и сама религиозност понуђена за потрошњу – конзумација осећања, емоција, убеђења, психолошког хвалисања и моралне исправности. (Јанарас 2014: 33)

Православље је, иначе, „плодно тло“ за оне облике религиозности које бисмо, сходно раније наведеном, могли да подведемо под концепт спиритуалности. Особености ове хришћанске конфесије због којих се јавља „изборна сродност“ са спиритуалношћу су:

а) *Еклектички карактер* православља, посебно изражен у његовој српској варијанти кроз мноштво „покрштених“ паганских елемената (Бандић 2004). Култура на „православним просторима“ од верника „просто захтева да у нешто верује“ (Babosov, у: Borowik 2002: 501) и то веровање нема традиционално религијски карактер, већ је пре „мистични елемент погледа на свет“.

б) *Одсуство јединствене, ригидне и рационалне догме*. Уместо ње постоји један дифузан и холистички идејни склоп са наглашеном емотивном и афективном компонентом (Ђорђевић и Јовановић 2010).

в) *Слабо развијена сазнајна компонента* православне религијске културе која се огледа у генералном непознавању теолошке доктрине и богословских поставки, али и алегоријских садржаја из светих списа (Бандић 2010; Благојевић 2004). Људима у Србији су, углавном, непознате и историјске чињенице које се тичу историје хришћанства и православне цркве, па Радмила Радић, парафразирајући Грејс Дејви, као доминантан облик религиозности наводи „припадање без веровања и познавања“ (Радић 2010).

Узевши у обзир све наведено, чини се корисним упоредити „степен спиритуалности“ у земљама (постмодерног) Запада са оним у (транзиционој) Србији. Стањем на Западу се се бавила два холандска социолога – Дик Хаутман и Стеф Ауперс. Они су на основу питања из упитника коришћеног у *Светској студији вредности (World Values Survey)*, конструисали 5 индикатора на основу којих су измерили⁹ степен „наклоности постхришћанској спиритуалности“ (Houtman & Aupers 2007: 311).

Табела 2: Индикатори наклоности постхришћанској спиритуалности

Индикатор	Питања (одговори који указују на склоност спиритуалности су подвучени)
1.	<p><i>Која се од ових тврдњи највише слаже с Вашим уверењима?</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. постоји Бог као личност 2. <u>постоји нека врста духа или животне силе</u> 3. не знам шта да мислим 4. не мислим да постоји нека врста духа, Бог или животна сила
2.	<p><i>У шта од доле наведеног верујете?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> · у Бога · <u>у живот после смрти</u> · у пакао · у рај · у грех <p>+</p> <p><i>Уопштено говорећи, да ли мислите да у нашој земљи верске заједнице адекватно одговарају на:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> · моралне проблеме и потребе појединца · проблеме породичног живота · <u>духовне потребе људи (одговор: НЕ)</u> · социјалне проблеме у нашој земљи данас
3.	<p><i>У шта од доле наведеног верујете?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> · <u>у Бога (одговор: НЕ)</u> · <u>у живот после смрти (одговор: ДА)</u> · у пакао · у рај · у грех
4.	<p><i>Без обзира на то да ли идете у Цркву или не, да ли бисте за себе рекли да сте:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> · <u>религиозна особа</u> · <u>нерелигиозна особа (НИЈЕ убеђени атеиста)</u> · убеђени атеиста <p>+</p> <p><i>Да ли припадате некој верској заједници?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> · <u>(одговор: НЕ)</u>

⁹ Више о мерењу спиритуалности видети у: Houtman & Mascini 2002; Houtman, Heelas & Achterberg 2012; Ketola 2007.

5.	<p><i>Колико поверења имате у следеће институције:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> · Цркву („не баш велико“ или „никакво“) <p>+</p> <p><i>НИЈЕ убеђени атеиста</i> (видети питање код 3. индикатора)</p>
----	--

С обзиром на то да потпуно иста питања постоје и у упитнику који је био инструмент у *Европском истраживању вредности (European Values Survey)* спроведеног у Србији 2008. године, могуће је упоредити налазе:

Табела 3: Учесталост показатеља склоности постхришћанској спиритуалности

Показатељи	14 западних земаља ^{2*}			Србија ^{3**}		
	% без склоности	% са склоношћу	% валидних	% без склоности	% са склоношћу	% валидних
1. Верује у постојање неке врсте духа или животне силе	68,0	32,0	90,3	37,9	56,7	94,7
2. Верује у живот после смрти, али мисли да цркве не одговарају адекватно на духовне потребе људи	83,7	16,3	69,9	70,0	5,2	84,1
3. Верује у реинкарнацију, али не верује у Бога	97,0	3,0	69,9	78,7	0,3	85,2
4. Не припада верској заједници, али се не сматра убеђеним/-ом атеистом/-кињом	85,0	15,0	92,3	67,6	25,7	94,5
5. Не сматра се убеђеном/-им атеисткињом/-ом, али има не баш велико или никакво поверење у цркву	58,9	41,1	89,7	63,9	33,6	94,5

Може да се уочи готово занемарљива разлика у учесталости трећег индикатора (вера у реинкарнацију, без веровања у бога) и приближних процен-

¹⁰ Подаци World Values Survey за три спроведена таласа: 1981, 1990 и 2000. године. Обухваћено је укупно 61352 испитаника из: Француске, Велике Британије, Западне Немачке, Италије, Холандије, Данске, Белгије, Шпаније, Ирске, Сједињених Америчких Држава, Канаде, Норвешке, Шведске и Исланда.

¹¹ База са подацима је доступна за преузимање на сајту: www.europeanvaluesstudy.eu. Узорак је чинило 1512 испитаника.

туалних вредности за пети показатељ (одсуство поверења у цркву, али не и атеизам) на Западу и у Србији. Док се, с једне стране, у Србији бележи слабије присуство трећег показатеља (веровање у загробни живот уз став да цркве не одговарају на духовне потребе људи – 5,2%) у односу на западне земље (16,3%), на другој страни четврти (неприпадање верској заједници, али не и атеизам – 25,7% : 15%) и посебно први показатељ (веровање у постојање неке врсте духа или животне силе – 56,7% : 32%) показују видно већу учесталост у Србији у односу на западноевропске земље и Северну Америку.

Иако се, према признању Хаутмана и Ауперса, ради о прилично grubим индикаторима спиритуалности¹², ипак је спроведена анализа линеарне регресије. Изведени показатељи (дихотомне варијабле) су стандардизоване и резултујући *z*-скорови су комбиновани (сабрани и трансформисани), тако да је добијена скала са вредностима од 0 до 10 – *индекс постхришћанске спиритуалности*, која је у анализи третирана као зависна варијабла.

Као независне варијабле узети су старост испитаника, пол, образовање, ниво прихода и величина насеља. Анализа варијансе указује на значајност *F* статистике, за све моделе, што значи да је коришћење модела боље од случајног погађања, међутим, показало се да модели објашњавају само 1.2 – 1.4% варијабилитета.

Од потенцијалних предиктора само је варијабла која се односи на величину насеља значајна за исход, па је модел који садржи само ту променљиву најбољи. Пошто је коефицијент позитиван, очекује се да у *већим насељима у Србији наћемо већи индекс постхришћанске спиритуалности*. Могло би да се тврди да по питању притиска традиционалне религиозности, *градски ваздух у Србији ослобађа*.

Анализом (логичка регресија) сваке од компоненти индекса постхришћанске спиритуалности (5 бинарних варијабли) посебно, у неким случајевима су добијени значајни односи. Тако, за свако повећање за 1 на скали насељеног места (од мањег ка већем месту), однос шанси да ће испитаник веровати да постоји нека врста духа или животне силе је већа 1,09 пута. Уочена је и тенденција (за сада статистички незначајна) да жене имају већу шансу (1,23 пута) да верују да постоји нека врста духа или животне силе.

Жене имају 1,38 пута већу шансу да нису убеђени атеисти и да истовремено не припадају религиозној заједници у односу на мушкарце, а свако повећање за 1 на скали прихода смањује шансу да испитаник није убеђени атеиста и истовремено не припада религиозној заједници 0,93 пута.

Код петог индикатора, логистичка анализа показује значај пола – ако је испитаник жена, онда је 0,73 пута мања шанса да није убеђени атеиста и да истовремено нема поверења у цркву. Нађен је значај величине насеља, па свако повећање за 1 на скали насељеног места (од мањег ка већем), шанса да испитаник није убеђени атеиста и да истовремено нема поверења у цркву расте 1,09 пута.

¹² Док су Хаутман и Ауперс на тесту поузданости пет индикатора (Кронбах алфа) добили ниску вредност (0,42; вредност мања од 0,5 упућује на незадовољавајући ниво интерне конзистенције), исти тест поузданости индикатора, примењен на податке из српског узорка даје још нижи резултат (0,15).

Детлеф Полак је, кроз анализу црквене и ванцрквене религиозности у земљама централне и источне Европе¹³ (Pollack 2003), понудио неколико теза које би могле да даље помогну у тумачењу горе наведених података учесталости постхришћанске спиритуалности.

Подаци које је он анализирао сведоче о изузетно високој заступљености ванцрквене религије у наведеним земљама (Pollack 2003: 324). Утврђена је негативна корелација између степена модернизације, који је мерен на основу нивоа *per capita* друштвеног производа, и традиционалних облика религиозности (веровање у бога) ($R^2 = 0,4082$; Pollack 2003: 326), али и вере у пророке/исцелитеље, као индикатора старих облика ванцрквене религиозности ($R^2 = 0,2858$; Pollack 2003: 328). С друге стране, нађена је блага позитивна корелација између степена модернизације и веровања у ефекте Зен медитације и јоге, као индикатора нових ванцрквених облика религиозности ($R^2 = 0,0316$; Pollack 2003: 330). Даља анализа је показала да

У претежно католичким земљама, пораст нових облика религиозности, по свему судећи, прати другачији образац од традиционалних облика религије. У овим земљама, нови облици религиозности стоје насупрот цркви. У секуларизованијим земљама (каква је и Србија – М. Ј.) они не представљају алтернативу институционализованим облицима религије или су чак укључени у њих. Ово значи да што се више смањује степен учрковљености у земљи, то у већем степену долази до мешања ванцрквене религиозности са еклезијалним облицима религије и стварања синкретичке целине. (Pollack 2003: 333)

Нови облици религије нису независни од религијског образовања, ближе су везани за традиционалне облике религије и у мањем степену су засновани на последицама индивидуализације. Спиритуалност у секуларизованијем делу источне и централне Европе не „отима“ вернике традиционалним црквама, али, у исто време, не доприноси компензацији губитака који су изазвани процесима секуларизације и индивидуализације. Полак, као узрок наведеној тенденцији, предлаже обухватнији феномен „закаснеле модернизације“ (Pollack 2003: 333).

У складу са Полаковим налазима је и тврдња Сергеја Флера и Андреја Кирбиша о позитивној вези њу-ејца, како са религиозношћу уопште, тако и са традиционализмом:

[С]ва три конструкта – њу-ејц, религиозност, традиционализам – теже ка истом погледу на свет, који стоји у супротности са светоназором који одликује безверје, емпиризам и рационализам. (...) Може бити спекулисано да је њу-ејц облик савремене популарне религије који допуњује званичну религију гледиштима која се добро уклапају у постојећу емпиријску културу и тако формира једну еклектичку парадигму или мешавину која стоји уз званична становишта и религијска учења. (...) Наши налази сугеришу да се феномен њу-ејца може боље објаснити

¹³ Подаци су били сакупљени током јесени 2000. године у оквиру пројекта *Политичка култура у централној и источној Европи* (*Political Culture in Central and Eastern Europe*), кроз испитивање репрезентативних делова популације 11 земаља: Русије, Бугарске, Румуније, Естоније, Пољске, Чешке, Словачке, Словеније, Источне Немачке, Мађарске и Албаније (Pollack 2003: 322).

у оквиру, а не одвојено од, традиционалне религије и традиционализма. (Flere & Kirbiš 2009: 167)

Коначно, налази Милана Лаврича о религијским променама у земљама бивше Југославије, говоре у прилог тези о приватизацији религије, посебно на просторима Србије, где се 2008. у односу на 1998. годину бележи пад броја људи који се везују за цркву уз истовремени пораст показатеља који указују на личну повезаност са богом (Lavrčić 2013: 231–232). Додатни доказ приватизације религије на постјугословенским просторима представља и налаз о смањењу утицају религиозности на еманципаторске вредности¹⁴ у периоду између 1995. и 2009. године (Lavrčić 2013: 237–238).

За недавно преминулог Улриха Бека, индивидуализација је у исто време била показатељ секуларизације (на институционалном нивоу) и повећања значаја религије у свету (Beck 2010). Религија која добија на значају је заснована на могућности вишеструких избора у друштвима „касне модерности“ где људи могу да траже „личног бога“ (“God of one’s own”). Као таква, она пружа неку наду за будући миран суживот различитих конфесија, посебно на постконфликтним подручјима какво је оно бивше Југославије.

Литература¹⁵

- Бандић, Д. (2004). *Народна религија Срба у 100 појмова (2. исправљено издање)*. Београд: Нолит.
- Бандић, Д. (2010). *Народно православље*. Београд: Библиотека XX век; Књижара Круг.
- Благојевић, М. (2004). *Религија и црква у трансформацијама друштва: социолошко-историјска анализа религијске ситуације у српско-црногорском и руском (пост) комунистичком друштву*. Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију; „Филип Вишњић“.
- Ђорђевић, Ј. (2001). „Невидљива религија – нужна промена, мода или јерес“, у: Драгољуб Б. Ђорђевић, Драган Тодоровић и Јован Живковић (прир.) *Вера мањина и мањинске вере – ЈУНИР годишњак VIII*, Ниш: ЈУНИР; Зограф, стр. 50–57.
- Ђорђевић, Д. Б. и М. Јовановић. (прир.) (2010). *Могућности и донети социјалног учења православља и православне цркве*. Београд: Konrad Adenauer Stiftung; Ниш: ЈУНИР.
- Епштејн, М. (2001). *Ново секташтво: типови религиозно-филозофских погледа на свет у Русији (70-их и 80-их година XX века)*. Нови Сад: Аурора.
- Зимел, Г. (2004). *Филозофија новца*. Сремски Карловци; Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

¹⁴ У питању су вредности које подупиру могућност изражавања властите личности (Inglehart & Welzel 2005: 166), родну равноправност (284), демократску партиципацију (286), аутономију наспрот ауторитету (291) и толеранцију наспрот конформизму и ксенофобији (296).

¹⁵ Библиографске јединице унете ћирилицом су сортиране по азбучном, а након њих латиничне по абecedном реду.

- Зимел, Г. (2008). „Религија”, у: Душан Маринковић (прир.) *Георг Зимел 1858–2008*, Нови Сад: Војвођанска социолошка асоцијација; Mediterran Publishing, стр. 184–251.
- Јанарас, Х. (2014). *Црква у посткомунистичкој Европи*. Београд: Центар за истраживање православног монархизма.
- Радић, Р. (2009). *Народна веровања, религија и спиритизам у српском друштву у 19. и у првој половини 20. века*. Београд: Институт за новију историју Србије.
- Радић, Р. (2010). „Припадање без веровања и познавања“, у: Војин Димитријевић (ур.) *Новости из прошлости: знање, незнање, употреба и злоупотреба историје*. Београд: Београдски центар за људска права, стр. 107–128.
- Тејлор, Ч. (2011). *Доба секуларизације*. Београд: Албатрос Плус; Службени гласник.
- Barker, E. (2004). “The Church Without and the God Within: Religiosity and/or Spirituality?”, in: D. Marinović Jerolimov, S. Zrinščak & I. Borowik – *Religion and pattern of social transformation*. Zagreb: Institute for Social Research, pp. 23–47
- Beck, U. (2010). *A God of One’s Own: Religion’s Capacity for Peace and Potential for Violence*. Cambridge; Malden, MA: Polity
- Besecke, K. (2005). “Seeing Invisible Religion: Religion as a Societal Conversation about Transcendent Meaning”, *Sociological Theory* 23(2), pp. 179–196.
- Borowik, Irena (2002) “Between Orthodoxy and Eclecticism: On the Religious Transformations of Russia, Belarus and Ukraine”, *Social Compass* 49(4), pp. 497–508.
- Boy, John D. (2012) “Subjects, spirituality, and smoking: An interview with Hubert Knoblauch” (доступно на интернет адреси: <http://blogs.ssrc.org/tif/2012/10/18/subjects-spirituality-and-smoking-an-interview-with-hubert-knoblauch/>, последња посета: 17.10.2014.)
- Buchenau, K. (2014). “The Serbian Orthodox Church”, in: Lucian N. Leustean (ed.) *Eastern Christianity and Politics in the Twenty-First Century*, Abingdon (UK) & New York: Routledge, pp. 67–93.
- Davie, G. (1990). “Believing without Belonging: Is This the Future of Religion in Britain?”, *Social Compass* 37(4), pp. 455–469.
- Dillon, M. & P. Wink. (2003). “Religiousness and Spirituality: Trajectories and Vital Involvement in Late Adulthood”, in: Michelle Dillon (ed.) *Handbook of Sociology of Religion*, New York: Cambridge University Press, pp. 179–189.
- Dobbelaere, K. & L. Voyé. (1990). “From Pillar to Postmodernity: The Changing Situation of Religion in Belgium”, *Sociological Analysis* 51 (Special Presidential Issue Sociology of Religion: International Perspectives), pp. S1–S13.
- Flere, S. & A. Kirbiš (2009) “Comment on Houtman and Aupers, *JSSR*, September 2007 – New age, religiosity, and traditionalism: A cross-cultural comparison”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 48(1), pp. 161–169.
- Friedland, R. (2011). “The Institutional Logic of Religious Nationalism: Sex, Violence and the Ends of History”, *Politics, Religion & Ideology* 12(1), pp. 65–88.
- Giordan, G. (2007). “Spirituality: From a Religious Concept to a Sociological Theory”, in: Flanagan, K. & P. C. Jupp (eds.) *A Sociology of Spirituality*, Aldershot: Ashgate, pp. 161–180.

- Heelas, P. (1991). "Western Europe: Self-Religions", in: P. Clarke (ed.) *The World's Religions: The Study of Religion, Traditional and New Religion*, London: Routledge, pp. 167–173.
- Heelas, P. (2004). "Detraditionalizing the Study of Religion", in: Slavica Jakelić & Lori Pearson (eds.) *The Future of the Study of Religion - Proceedings of Congress 2000*, Leiden; Boston: Brill, pp. 251–271.
- Hervieu-Léger, D. (2008). "Religion as Memory: Reference to Tradition and the Constitution of a Heritage of Belief in Modern Societies", in: Hent de Vries (ed.) *Religion: Beyond a Concept*, New York: Fordham University Press, pp. 245–258.
- Houtman, D. & P. Mascini. (2002). "Why Do Churches Become Empty, While New Age Grows? Secularization and Religious Change in the Netherlands", *Journal for the Scientific Study of Religion* 41(3), pp. 455–473.
- Houtman, D. & S. Aupers. (2007). "The Spiritual Turn and the Decline of Tradition: The Spread of Post-Christian Spirituality in 14 Western Countries, 1981–2000", *Journal for the Scientific Study of Religion* 46(3), pp. 305–320.
- Houtman, D., P. Heelas and P. Achterberg. (2012). "Counting Spirituality? Survey Methodology after the Spiritual Turn", in: Luigi Berzano & Ole Preben Riis (eds.) *Annual Review of the Sociology of Religion - Volume 3: New Methods in the Sociology of Religion*, Leiden: Brill, pp. 25–44.
- Hunt, K. (2003). "Understanding the Spirituality of People who Do Not Go to Church", in: G. Davie, P. Heelas & L. Woodhead (eds.) *Predicting Religion: Christian, Secular and Alternative Futures*, Farnham: Ashgate, pp. 159–169.
- Inglehart, R. & C. Welzel. (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Kandinsky, W. (2009). *Concerning the Spiritual in Art*. Auckland: The Floating Press.
- Kandinsky, W. & F. Marc. (2010). "Preface to *The Blue Rider Almanac*" (доступно на интернет адреси: <http://www.mariabuszek.com/kcai/Expressionism/Readings/BlueRider.pdf>; последња посета: 23.12.2014.)
- Ketola, K. (2007). "Spiritual Revolution in Finland? Evidence from surveys and the rates of emergence of new religious and spiritual organisations", *Nordic Journal of Religion and Society* 20(1), pp. 29–39.
- Knoblauch, H. (2004). *Sociologija religije*. Zagreb: Demetra.
- Knoblauch, H. (2008). "Spirituality and Popular Religion in Europe", *Social Compass* 55(2), pp. 140–153.
- Knoblauch, H. (2010). "Popular Spirituality", *Anthropological Journal of European Cultures* 19(1), pp. 24–39.
- Lavrič, M. (2013). "Religious Change and the Impact of Religiosity upon Emancipative Values in Post-Yugoslav Countries", in: Sergej Flere (ed.) *20 Years Later: Problems and Prospects of Countries of former Yugoslavia*, Maribor: Faculty of Arts; Center for the Study of Post-Yugoslav Societies University of Maribor, pp. 223–243.
- Luckmann, T. (1967). *The Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern Society*, New York: The MacMillan Company; London: Collier-MacMillan Ltd.
- Luckmann, T. (1979). "The Structural Conditions of Religious Consciousness in Modern Societies", *Japanese Journal of Religious Studies* 6(1-2), pp. 121–137.

- Luckmann, T. (2003). "Transformations of Religion and Morality in Modern Europe", *Social Compass* 50(3), pp. 275–285.
- Marler, P. M. & C. K. Hadaway. (2002). "'Being Religious' or 'Being Spiritual' in America: A Zero-Sum Proposition?", *Journal for the Scientific Study of Religion* 41(2), pp. 289–300.
- McGuire, M. B. (2008). "Toward a Sociology of Spirituality: Individual Religion in Social/Historical Context", in: E. Barker (ed.) *The Centrality of Religion in Social Life: Essays in Honour of James A. Beckford*, Farnham: Ashgate, pp. 215–232.
- Pollack, D. (2001). "Modifications in the Religious Field of Central and Eastern Europe", *European Societies* 3(2), pp. 135–165.
- Pollack, D. (2003). "Religiousness Inside and Outside the Church in Selected Post-Communist Countries of Central and Eastern Europe", *Social Compass* 50(3), pp. 321–334.
- Roof, W. C. (1999). *Spiritual Marketplace: Baby Boomers and the Remaking of American Religion*, Princeton: Princeton University Press.
- Roof, W. C. (2003). "Religion and Spirituality: Toward an Integrated Analysis", in: M. Dillon (ed.) *Handbook of the Sociology of Religion*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 137–148.
- Sheldrake, P. (2007). *A Brief History of Spirituality*, Malden MA; Oxford: Blackwell.
- Simmel, G. (2001a). „Križa kulture“, u: *Kontrapunkti kulture*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo, str. 72–86.
- Simmel, G. (2001b). „Konflikt culture“, u: *Kontrapunkti kulture*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo, str. 87–108.
- van der Veer, P. (2009). "Spirituality in Modern Society", *Social Research: An International Quarterly* 76(4), pp. 1097–1120.
- Woodhead, L. (2010). "Real Religion and Fuzzy Spirituality? Taking Sides in the Sociology of Religion", in: S. Aupers & D. Houtman (eds.) *Religions of Modernity: Relocating the Sacred to the Self and the Digital*, Leiden: Brill, pp. 31–48.
- Wuthnow, R. (2003). "Spirituality and Spiritual Practice" in: Richard K. Fenn (ed.) *The Blackwell Companion to Sociology of Religion*, Malden, MA: Blackwell Publishers, pp. 306–320.
- Zinnbauer, B. J., K. I. Pargament, B. Cole, M. S. Rye, E. M. Butter, T. G. Belavich, K. M. Hipp, A. B. Scott & J. L. Kadar. (1997). "Religion and Spirituality: Unfuzzifying the Fuzzy", *Journal for the Scientific Study of Religion* 36(4), pp. 549–564.

Miloš M. Jovanović

TRANSFORMATION OF RELIGIOUS IDENTITY: SPIRITUALITY IN SERBIA

Summary

The paper deals with spirituality as a form of religiosity. After reviewing the etymological origin of the term, the existing sociological definitions of spirituality are considered. The “spirituality”, as an ideal-type, is set as opposed to “religion”. The social conditions that enable expression of spirituality as a social form of religion in Western Europe are stated. The presence and power of impact of the aforementioned factors in Serbian society at the beginning of the XXI century are assessed, as well as “elective affinity” that exists between Orthodoxy and spirituality. As a kind of empirical illustration of the above considerations, the data about spirituality in the (post-)modern West (obtained from the World Values Survey) are presented, along those from Serbia (from the European Values Study). Findings from Western Europe concerning indicators of spirituality are compared with the frequency of these indicators in Serbia. A synthetic variable *index of post-Christian spirituality* was created and treated as a dependent in relation to gender, age, education, settlement size and income level of the respondents. Linear regression analysis was conducted. Finally, a number of thesis that could assist in the interpretation of the results were offered.

НАУКА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ
ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ И САВРЕМЕНИ СВЕТ
Тематски зборник радова

са петог међународног научног скупа
НАУКА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ 5 (2015)

Том I

Издавач

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ

За издавача

Проф. др Наталија Јовановић, декан

Лектура

Марија Шапић

Корице

Дарко Јовановић

Прелом

Милан Д. Ранђеловић

Формат

CD-R

Тираж

200

Ниш, 2016.

ISBN 978-86-7379-429-7

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Наука и савремени универзитет (5 ; 2015 ; Ниш)
Тематски зборник радова [са петог Међународног научног скупа Наука и савремени универзитет, Ниш, 2015]. [Том 1], Друштвене науке и савремени свет / [главни и одговорни уредници Бојана Димитријевић, Гордана Ђигић]. - Ниш : Филозофски факултет, 2016 (Ниш : Филозофски факултет). - 652 стр. : илустр. ; 24 см. - (Библиотека Научни скупови / [Филозофски факултет, Ниш])

Радови на срп. и енгл. језику. - Текст ћир. и лат. - Тираж 200. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summeries.

ISBN 978-86-7379-429-7